

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)



PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

KO'RISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA NUTQIY JIHATDAN TAYYORLASH

Abidova Nilufar Zakirovna
pedagogika fanlari doktori (DSc),
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
nilufar1976@list.ru. +998 99 823 11 90

Eshqulova Lola Doniyor qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya Ushbu maqola ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga nutqiy jihatdan tayyorlash muammosining tadqiqiga bag'ishlangan. Maqolada 6-7 yoshli ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaning maktab ta'limiga tayyorlash bosqichlari, yo'nalishlari, nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari sohasiga qo'yilgan talablar hamda ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha korreksion pedagogik ishning vazifalari yoritilgan.

Kalit so'z: maktabgacha ta'lim, pedagog, psixologik, jismoniy, nutq, til, motorika, leksik, grammatik, monitoring, korreksiya

Аннотация Данная статья посвящена изучению проблемы речевой подготовки слабовидящих детей к школьному обучению. В статье рассмотрены этапы подготовки ребенка с нарушением зрения 6-7 лет к школьному обучению, направления, требования в области навыков речи, общения, чтения и письма, а также подготовка детей с нарушением зрения к школе, выделены задачи коррекционно-педагогической работы.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагог, психологическое, физическое, речевое, языковое, моторика, словарный запас, грамматика, контроль, коррекция

Annotation This article is devoted to the study of the problem of verbal preparation of visually impaired children for school education. In the article, the stages of preparing a 6-7-year-old visually impaired child for school education, directions, requirements in the field of speech, communication, reading and writing skills, as well as the preparation of visually impaired children for school the tasks of correctional pedagogical work are highlighted.

Key words: preschool education, pedagogue, psychological, physical, speech, language, motor skills, vocabulary, grammar, monitoring, correction

KIRISH. Bolaning maktabgacha yoshdan maktab yoshiga o‘tishi uning hayotidagi juda muhim va qiyin davrdir. Bolaning yangi o‘quv faoliyatini qanchalik oson va tez o‘zlashtirishi ko‘p jihatdan nafaqat ushbu faoliyatning muvaffaqiyatini, balki yangi o‘quvchining ta’lim muassasasida qolish qulayligini ham belgilaydi. O‘z navbatida, bu o‘tishning tezligi va qulayligi bolaning maktabga tayyorgarligi bilan belgilanadi. Maktabgacha davrning oxiriga kelib, bola turli xil psixo-jismoniy ko‘nikmalarni shakllantirishi kerak, bu uning muvaffaqiyatli o‘rganishini ta’minlaydi. Ta’lim mazmuni jihatidan qanchalik xilma-xil (o‘qish, yozish, mantiqiy fikr yuritish, aytib berish, tavsiflash va hokazo) bo‘lsa, bolaning ruhiyatidagi o‘zgarishlar shunchalik xilma-xil bo‘lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, bola egallashi kerak bo‘lgan har bir o‘quv faoliyati uning aqliy va motor jarayonlariga tayyorlik darajasini aniqlashni talab qiladi.[6]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar, asosan, maktab ta’limiga maktabgacha ta’lim tashkilotlarida va oilada tayyorlanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni rivojlantirish va maktab ta’limiga tayyorlash 3 bosqichda amalga oshiriladi.

1. Bolalarni nutqini rivojlantirish.
2. Jismonan rivojlantirish.
3. Ma’nan rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasiga qo‘yiladigan davlat talablari sog‘lom va yetuk, maktabga, o‘qishga tayyorlangan tarzda shakllantirib borishdan iboratdir.

6-7 yoshli bolaning maktab ta’limiga tayyorgarligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchilar asosiy shart hisoblanadi. Bolaning maktabga tayyorgarligi maktabgacha va maktab davridagi hayot tarzi hamda faoliyati uchun ko‘prik, vazifasini o‘tashni oila yoki bog‘chadagi ta’limtarbiya sharoitlaridan maktab ta’limiga ozorsiz o‘tkazishni ta’minlash zarurligini hisobga olishlari lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta’limiga o‘tishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabatlarida anchayin jiddiy o‘zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun bolani yoki uydayok maktab ta’limiga tayyorlash, uni uncha qiyin bo‘lmagan bilim, tushuncha, ko‘nikma va malakalar bilan tanishtirish kerak bo‘ladi. Yetakchi mutaxassislarining fikriga ko‘ra, «Maktabga tayyorgarlik» tushunchasi bolani maktabga tayyorlashning quyidagi yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi:

- jismoniy;
- shaxsiy (ruhiy);
- aqliy;
- maxsus tayyorgarlik.[4]

Bolaning maktabda ta’lim olishi samarasi uning ona tilini bilishiga va nutqni qanchalik rivojlanganligiga ko‘proq bog‘liq bo‘ladi. Chunki butun o‘quv faoliyati shularga, ya’ni nutqiy-mantiqiy rivoji, bolaning kattalarning yordamisiz mustaqil fikrlashi, til malakasining rivojlanganligi, hikoya qilish, mulohaza yuritish, o‘z tasavvurini izohlay olish, tushunarli qilib

bayon etish kabi omillar asosiga quriladi. Shuningdek, bolaning maktabda ta'lim olishi uchun amaliy intellekt rivoji, ya'ni uning namunani chizish, aytib turiladigan bayoniy topshiriqni bajarishi ham muhim sanaladi. Va nihoyat, maxsus tayyorgarlik bolani savodxonlikka o'rgatish va uning maktabning 1-sinf o'quv dasturi materialini yetarli darajada egallash haqidagi tushunchasini shakllantirishni nazarda tutadi. Bolalarni maktabda o'qitishning samaradorligi ko'p jihatdan ularning tayyorgarlik darajalariga bog'liq bo'ladi. Maktabda o'qishga tayyorgarlik – maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaga qo'yiladigan talablar orqali aniqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Nutq odamlarning ijtimoiy mavjudligining ajralmas qismi, insoniyat jamiyati mavjudligining zarur shartidir. Nutq atrofimizdagi dunyoni tushunishga yordam beradi. Uning yordamida inson bilim oladi, o'zlashtiradi va uni uzatadi. Nutq - ongga ta'sir qilish, dunyoqarashni, xulq-atvor normalarini rivojlantirish, didni shakllantirish va muloqot ehtiyojlarini qondirish vositasidir.[7]

To'g'ri va ravon nutqqa ega bo'lish murakkab jarayon bo'lib, bola tug'ilganidan boshlanadi va bir nechta omillardan kelib hiqadi. Nutqning rivojlanish jarayonida bola keyingi hayoti davomida rivojlanib va takomillashib boruvchi murakkab bilimlar tizimini egallaydi. Go'dakligida qo'llagan yuz ifodasi va tana harakatlari o'rnini tezda tovushlar, so'zlar va gaplar egallaydi. Shunday qilib, endi ular o'z fikr va hislarini ifoda eta oladilar, shu bilan birga ularga o'zlari so'zlashayotgan o'zga kishilarni tushunish ham zarur bo'ladi. Nutq oilada, keyinchalik, maktab va jamiyatda rivojlanib boradi. Til va savodning rivojlanishi ona tilida ifodalash qobiliyatiga asoslanadi. "Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari" yo'nalishining asosi-so'zlashuv nutqini tinglash va tushunish, kitob o'qishga qiziqish uyg'otish, yozish malakalarini rivojlantirishdir. Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari sohasi quyidagi talablardan iborat bo'lgan quyidagi kichik sohalarni o'z ichiga oladi:

- nutq va til;
- o'qish malakalari;
- qo'l barmoqlari mayda motorikasi.

5 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari sohasi rivojlanishiga quyidagicha davlat talablari qo'yiladi:

- bola nutqni tinglash va tushunish qobiliyatiga ega bo'lishi;
- bola so'zlashish va muloqot qilishga qodir bo'lishi;
- oddiy tahlil va sintez qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- lug'atni faollashtirish;
- nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish;
- bog'lanishli nutqni shakllantirish;
- ijodiy hikoya qilishni shakllantirish lozim.

Tovushlarni to'g'ri talaffuz etish va so'zning tovush tarkibi haqidagi tasavvurlarini aniqlash va shakllantirish. Unli va undosh tovushlar haqida tushuncha berish. Jarangli va jarangsiz tovushlarni ajratishga o'rgatish asosida fonematik idrokni va tasavvurni rivojlantirish.

Ushbu navbatdagi gap atrofida gaplar tuzdirish, shu tariqa xabarni mukammal holga keltirish ishini davom ettirish va nihoyalash bog‘lanishli nutq o‘stirish borasida katta ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Ta’limiy jihati shundaki, bolalar bir gapni ikkinchisiga mantiqan bog‘lash, bunda leksik va grammatik vositalardan foydalanishga doir qo‘shimcha bilim oladigan, ko‘nikmalar hosil qiladilar. Tarbiyaviy jihati tuzilayotgan jummlarning mazmunli va ta’sirchan ekanligida ko‘rinadi. Ta’limiy faoliyatlarni o‘tkazib borish jarayonida bolalar bilan samimiy, erkin muloqotda bo‘lish, ularni shoshirmasdan to‘g‘ri tushuntirib borish, o‘yin tariqasidagi tabiiy muhitni yaratish, bolalarning qobiliyatlarini holisona ko‘tarinki tarzda baholash muhim omillardan biri bo‘lib sanaladi. Hamma yoshdagi guruhlarda bajariladigan mashqlar o‘yin elementlari kichik guruhda-syurpriz momenti ko‘rinishida, o‘xshash harakatlar, ertak qahramoni va hakoazolardan iborat bo‘ladi.

Ko‘rish patologiyasi bo‘lgan (birinchi sinfga ommaviy bolalar bog‘chasidan keyin yoki oiladan kirgan) maktabgacha yoshdagi bolalarning maktabga tayyorgarligining turli jihatlarini o‘rganish ushbu toifadagi bolalar barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan sezilarli darajada orqada qolishlarini ko‘rsatdi (Zemtsova M.I., Ivanova V.K. ., Kostyuchek N.S., Krylova N.A., Novichkova I.V., Plaksina L.I., Sviridyuk T.P., Sekovets L.S., Solntseva L.I. va boshqalar.[6]

Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha korreksion pedagogik ishning vazifalari:

1. Bolalarning asosiy harakatlarining har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan vosita rejimini yaratish, bolalar bog‘chasida bo‘lishning barcha rejalashtirilgan daqiqalarida ularning harakat faolligini oshirish.

2. Bolalarda kognitiv faoliyatning kompensatsion usullarini rivojlantirish (sezgi funktsiyalari, buzilgan ko‘rish va buzilmagan analizatorlardan oqilona foydalanish qobiliyati).

3. Bolalarda ijtimoiy adaptiv xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish (ya'ni, turli xil ijtimoiy va kundalik vaziyatlarda harakatchan, mustaqil, faol va o‘ziga ishonish imkonini beradigan xatti-harakatlar).

4. Muayyan mazmun bilan to‘ldirilgan izchil, grammatik jihatdan to‘g‘ri nutqni rivojlantirish, nutqda o‘z his-tuyg‘ularini, atrof-muhitni idrok etish taassurotlarini etkazish qobiliyati.

5. Bilishda faollikni shakllantirish, barqaror motivatsiya.

6. Bolalarning rejalashtirish faoliyatini rivojlantirish, hislar, kuzatishlar va umumlashtirishlarni tahlil qilish.

7. Bolalarda olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni yangi vaziyatlarga o‘tkazish qobiliyatini rivojlantirish.

8. Bolalarda bir xil sur'at va ritm, mehnat, maqsadli harakatlar, diqqatning o‘zboshimchalik va barqarorligini shakllantirish.

9. Bolalarda o‘z qobiliyatiga ishonchni, shu bilan birga, o‘z harakatlariga tanqidiy munosabatni, o‘z faoliyatini va o‘rtoqlarining faoliyatini adekvat baholay olish qobiliyatini shakllantirish.

10. Bolalarda hissiy sezgirlikni, boshqalarga do‘stona munosabatda bo‘lishni, yordam berish istagini, o‘rtoqlarining fikri va manfaatlarini hisobga olish qobiliyatini tarbiyalash.[5]

XULOSA. Zamonaviy inson hayotining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari, shuningdek, tibbiyot ilmining rivojlanishi tiflopsixologiya obyektiga ta’sir o‘tkazdi. Ko‘zi ojiz tushunchasi bugungi kunda uning asosida pedagogik jarayon olib boriladigan analizatorlarning yetakchi tizimini aniq lash nuqtai nazaridan olib qaraladi.[1]

Shunday qilib, ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun maqsadli, maxsus tashkil etilgan tuzatish ishlari natijasida ularning maktabda muvaffaqiyat qozonishi uchun yaxshi zamin yaratiladi, bolalar zarur harakatlar algoritmini, atrof-muhit to‘g‘risida ma’lumot olish usullarini ishlab chiqadilar. ko‘rish va buzilmagan analizatorlar yordamida. Ta’lim sifati monitoringi shuni ko‘rsatadiki, ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan guruhlar bitiruvchilari (96%) maktabgacha ta’lim dasturini o‘zlashtiradilar. Bu albatta maktab ta’limiga tayyorgarlik bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abidova.N.Z. Maxsus psixologiya (Tiflopsixologiya). (Darslik). -T.: «Barkaraol fayz media», 2017
2. Абидова, Н. З. (2014). Родителям о детях с проблемами зрения. Педагогический журнал, (1-2), 9-16.
3. Abidova, N. (2019). Children with Visual Disorder Speech Development Peculiarities. Eastern European Scientific Journal, (1).
4. Asqarova D.Q. Bolalalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi “Navro‘z” nashriyoti Toshkent 2020 yil
5. Дружинина.Л.А. Коррекционная работа в детском саду для детей с нарушением зрения : Методическое пособие. – М.: Экзамен, 2006.
6. Плаксина.Л.И.Программы специальных (коррекционных) образовательных учреждений IV вида (для детей с нарушением зрения)», . – М.: Экзамен, 2003.–176с.
7. Стародубова Н.А.Теория и методика развития речи дошкольников. Академия. М. 2006. с. 5, 189